

УДК 657.37 :658.14

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ ПРИРОДНОГО КАПІТАЛУ В ІНТЕГРОВАНИЙ ЗВІТНОСТІ**Нестеренко О.О., к.е.н.***Харківський державний університет харчування та торгівлі*

У статті досліджено історичну ретроспективу розвитку природного капіталу, еволюцію якого розділено на чотири етапи з визначенням представників кожного періоду та напрямів їх наукових досліджень. Проаналізовано наукові підходи до визначення поняття природний капітал та запропоновано для вимог інтегрованої звітності під ним розуміти сукупність природних ресурсів та екологічних активів, які залучаються суб'єктом господарювання в виробничий цикл для реалізації бізнес-моделі та підтримки біологічного різноманіття в процесі господарської діяльності. Досліджено економічні підходи до оцінки природного капіталу (ринковий, рентний, відтворювальний та на основі запасів природного ресурсу, альтернативної вартості і загальної економічної цінності, витратний), розкрито їх сутність, переваги та недоліки й можливість використання при оцінці природного капіталу з метою наведення інформації про його елементи в інтегрованому звіті. З метою відображення в обліку та розкриття в інтегрованій звітності інформації про природний капітал розроблено методичні засади оцінки природного капіталу в інтегрованій звітності.

Ключові слова: інтегрована звітність, природний капітал, оцінка природного капіталу, бухгалтерський облік, екологічна політика, біорізноманіття

UDC 657.37 :658.14

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF ESTIMATING NATURAL CAPITAL IN INTEGRATED REPORTING**Nesterenko O.O., PhD in Economics***Kharkiv State University of Food Technology and Trade*

The article investigates the historical retrospective of the natural capital development, evolution of which is divided into four stages. For each stage definitions of “natural capital” given by representatives of different scientific schools are presented. It is suggested to define “natural capital” for the integrated reporting purposes as a complex of natural resources and environmental assets that are involved in the production cycle for the enterprise business-model implementation and biological diversity maintenance in the economic activity process. The economic approaches to the natural capital evaluation (market, rent, cost-based, based on the natural resource reproduction, alternative value and general economic value) are investigated. Their essence, advantages and disadvantages are exposed and the possibility of using them in the natural capital evaluation process and providing information about its elements in the

integrated reports is represented. With a view to be reflected natural capital elements in the integrated reporting improved methodical principles of the natural capital evaluation have been developed.

Keywords: integrated reporting, natural capital, natural capital evaluation, accounting, ecological policy, biodiversity

Актуальність проблеми. Зростаюча складність фінансово-економічних процесів та їх різноманіття в умовах прагнення суб'єктів господарювання до сталого розвитку вимагають інформаційного відображення змін величини і структури різних видів капіталу на різних стадіях кругообігу господарських засобів. Адекватна оцінка капіталу за умови, щоб всі його значущі компоненти знаходили відповідне їх ролі відображення у вартості компанії та ланцюгу її створення, має своєю основою насамперед повноцінний облік та опис цих компонентів в інтегрованій звітності.

Підписання Асоціації з Європейським Союзом вимагає від України подальших кроків у напрямку співпраці з ЄС з питань упровадження державної стратегії екологічної політики до 2020 року та втілення гармонізованого з європейськими стандартами Національного плану дій (державної програми) з охорони довкілля. Реалізація цього плану дій передбачає впорядкування термінологічного апарату природного капіталу та напрацювання методологічних засад оцінки та обліку природного капіталу з метою розкриття інформації про нього в інтегрованій звітності.

Існує низка проблем, пов'язаних з розкриттям в інтегрованому звіті інформації про природний капітал. По-перше, висвітлення в інтегрованому звіті обґрунтованої інформації про природний капітал, який за своїм економічним змістом є невартісною формою капіталу, не отримав широкого впровадження в бізнес-практиці. По-друге, відсутні напрацьовані методологічні засади узгодженого подання інформації щодо обраної стратегії із розкриттям взаємопов'язаних даних про її забезпечення всіма необхідними ресурсами в розрізі елементів природного капіталу, що призводить до поверхневого опису набору його розрізнених елементів в інтегрованому звіті.

Вищенаведене вимагає більш детального розгляду історичної ретроспективи розвитку природного капіталу, визначення основних елементів понятійно-термінологічного апарату природного капіталу та обґрунтування методичних засад його оцінки в інтегрованій звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато наукових досліджень сьогодні присвячено визначенню сутності природного капіталу, як важливої складової національного багатства. Перше відкрите посилання на природний капітал є в дослідженні британського економіста Е. Ф. Шумахера «Малий є прекрасним», в якій він стверджував, що незамінні запаси природного капіталу складають велику частину всього капіталу, а сучасні економісти помилково ставляться до їх виснаження як до доходу [1]. Вчений запропонував виділення двох видів природного капіталу – видобуток вуглеводородів та інших видів палива, які швидко виснажуються, та здатність природних систем до відновлення під загрозою нових хімічних речовин, щодо яких природа не має захисту.

Питання визначення економічної сутності природного капіталу та його місця в соціо-екологічній системі досліджувалися в працях Н. Багрова, І. Бобуха, С. Бобилєва, О. Веклич, В. Захарова, О. Кривень, Ю. Мазурова, А. Розенберга, Ю. Стельмашука та інших. Проблеми вартісної оцінки природного капіталу були об'єктом досліджень Б. Буркинського, Т. Заплітної, У. Пухової, В. Стігліца, М. Стоуна та Х. Дезлі, П. Хоукена. Незважаючи на вагомості напрацювань вчених-економістів, зауважимо, що незважаючи на значний науково-теоретичний базис щодо обґрунтування місця природного капіталу в досягненні цілей сталого розвитку до сьогодні немає досліджень щодо визначення економічної сутності та оцінки природного капіталу не на рівні держави чи планети в цілому, а на рівні суб'єкта господарювання з метою розкриття інформації про нього в інтегрованому звіті.

Мета статті – розгляд історичної ретроспективи розвитку природного капіталу та обґрунтування методичних засад його оцінки в інтегрованій звітності.

Виклад основного матеріалу. Всю історію досліджень категорій «національне багатство», «багатство», «природний капітал» можна розділити на чотири етапи (рис. 1).

Сучасні науковці розглядають природний капітал в контексті життєдіяльності людини, як елемент забезпечення її різноманітних потреб та підтримку сталого розвитку екосистем. І.Г. Черваньов, В.О. Боков та О.О. Карасьов пропонують під природним капіталом розуміти сукупність тіл та властивостей природних або антропізованих систем, які здатні створювати нові цінності (додану вартість та природну ренту) або модифікувати наявні ресурси, надаючи їм додаткової споживчої вартості) [2, с. 78]. На думку Т.В. Воробьової та Є.Н. Крючкова природний капітал – це сукупність природних компонентів та явищ, які використовуються

або можуть використовуватися в виробництві товарів та послуг, а також надавати екосистемі і «духовні» послуги [3, с. 14].

Етап	Період	Представники	Напрямок досліджень
I етап	Період до XVIII століття	Ф. Кене, Т. Ман, А. Монкретьєн, А. Тюрго	Визначення поняття «природний капітал» ще відсутнє. Виділені галузі, які беруть участь у створенні багатства – сільське та рибне господарство, добувна промисловість, які експлуатують природні ресурси
II етап	Кінець XVIII – початок XX століття	У. Петті, П. Буагільбер, Р. Кантільон, Ж.-Б. Сей, А. Сміт, Д. Рікардо, Дж.-С. Мілль, К. Маркс, А.-К. Шторх, А.І. Бутівська, І. Мангольдт, К. Діль	Введено поняття національного багатства. Немає єдиної думки про необхідність включення природних ресурсів до складу національного багатства. Вперше Дж.-С. Мілль говорить про необхідність стабілізації економіки шляхом економії природних ресурсів
III етап	Початок XX століття – 80-ті роки XX століття	В. Богачов, А. Вайнштейн, К. Джині, Дж. Кендрік, В. Кінг, В. Кіріченко, Дж.-Б. Кларк, Р. Коуз, Я. Кронрод, А. Маршалл, В. Парето, А. Пігу, С. Струмлінін, А. Петров, К. Фальцман, Е. Фреймундт, Т. Хачатуров, науковці ООН	Природні ресурси визнані елементом національного багатства, сформувалася «трьохфакторна концепція» багатства, фактори виробництва – земля (природні ресурси), праця (людські ресурси) і капітал (вироблені активи). Природне багатство вважалось безкоштовним. Земля розглядалася тільки як фактор виробництва
IV етап	Друга половина XX століття	Д. Форрестер, Д. Медоуз, Р. Костанзо, Г. Дейлі, Дж. Бартолом'ю, П. Хокен, А. Ловінс, Х. Ловінс, Статистична комісія ООН, Всесвітній банк (Я. Бакс, Р. Голдсміт, К. Хемілтон, Дж. Діксон, А. Кунта, Е. Лутц, С. Паджіола)	Поява концепції сталого розвитку і терміну «природний капітал». У світовому співтоваристві виникає підвищена увага до екологічних проблем. Природний капітал розглядається і оцінюється як елемент національного багатства. У 1992 р вийшла відома робота Г. Дейлі і Р. Костанзо «Природний капітал і сталий розвиток»

Рис. 1. Історична ретроспектива розвитку природного капіталу

Джерело: згруповано автором за [3;4]

На економічній та екологічній функції природного капіталу базується і змістовне наповнення досліджуваного поняття О. В. Кривень, яка визначає природний капітал як сукупність наземних екологічних

систем (екосистем), що є вихідним капітальним активом (запасом природних ресурсів), з якого ресурси втягуються в господарський оборот (потік ресурсів, похідний актив) і нарівні з іншими активами (традиційним фізичним капіталом) беруть уже безпосередню участь у виробництві [4].

Проаналізувавши вищенаведені визначення для вимог інтегрованої звітності пропонуємо під природним капіталом розуміти сукупність природних ресурсів та екологічних активів, які залучаються суб'єктом господарювання в виробничий цикл для реалізації бізнес-моделі та підтримки біологічного різноманіття в процесі господарської діяльності.

Розкриття інформації про природний капітал в інтегрованому звіті вимагає адекватної системи оцінки його елементів. Реальна облікова оцінка природного капіталу дозволить більш обґрунтовано визначити пріоритети сталого розвитку суб'єкта господарювання, його екологічну відповідальність, визначати участь природного капіталу у вартості виробленої продукції, що дозволить враховувати екологічні фактори при прийнятті господарських рішень, сприятиме ресурсозбереженню та забезпечить мінімізацію техногенного впливу на природне середовище.

В економічній літературі виділяють декілька підходів до оцінки природного капіталу, а саме: ринковий, рентний, витратний, відтворювальний та на основі запасів природного ресурсу, альтернативної вартості і загальної економічної цінності, витратний [5; 6; 7]. Їх сутність, переваги та недоліки й можливість використання при оцінці природного капіталу з метою наведення інформації про його елементи в інтегрованому звіті наведено на рисунку 2.

Л. Г. Ловінською визначено, що функція оцінки впливає із її сутності і полягає у вимірюванні вартості об'єктів бухгалтерського обліку. Оцінка виступає як передумова обліку і як його мета, результат. Як передумова обліку оцінка забезпечує можливість узагальнювати різноманітні об'єкти при їх відображенні в синтетичному обліку і звітності [8].

Відносно облікової оцінки природного капіталу слушною є думка С.Ф. Голова, який зазначає: «...У сучасних умовах спостерігається розширення сфери застосування в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності негрошових вимірників та описової інформації, що призводить

до необхідності адаптації традиційних методів бухгалтерського обліку для потреб управління і розробки нових методів [9].

Метод оцінки природного капіталу	Змістова характеристика методу	Переваги методу	Недоліки методу	Можливість використання в інтегрованому звіті
Ринковий	Природний капітал оцінюється шляхом застосування ринкових цін, що відображаються в статистиці	Розвинутий ринок дозволяє сформувати реальні ціни на газ, нафту, залізну руду, землю, лісові, водні та інші природні ресурси	Оцінка асиміляції відходів і забруднень не знаходить свого адекватного відображення в ринковому методі	Можливо використовувати для елементів природного капіталу, щодо яких існує активний ринок
Рентний	Оцінка природного капіталу здійснюється на основі ренти – доходу, що регулярно отримує власник ресурсу внаслідок передачі його у користування іншій особі (платнику ренти)	Дозволяє врахувати вплив на ціну сприятливих природних властивостей оцінюваного природного ресурсу, об'єктивна оцінка земельних ресурсів	Гірші природні ресурси отримують нульову оцінку, хоча їх використання може бути економічно ефективним; складності у визначенні диференціальної ренти	Можливо використовувати для елементів природного капіталу, які передані у користування (оренду) іншій особі
Відтворювальний	Оцінка природного капіталу визначається як сукупність витрат, необхідних для відновлення (або компенсаційних витрат) ресурсу на певній території	Використання природного капіталу враховує його відновлення у попередньому стані (для відновних ресурсів) і кількості або (для невідновних) компенсації з врахуванням непогіршення якості навколишнього середовища	Підхід передбачає потенційний дефіцит природних ресурсів і, в багатьох випадках, може призвести до їх завищених оцінок	Можливо використовувати для оцінки відтвореного природного капіталу
На основі запасів природного ресурсу	Вартість визначається як добуток ціни одиниці ресурсу на весь обсяг запасу	Дає змогу оцінити масштаби природних запасів, можливість використання і комплекс необхідних охоронних заходів	Основною умовою застосування цього підходу є наявність натуральних оцінок запасів природних ресурсів	Є недоцільним в використанні, оскільки не завжди є можливість оцінити весь обсяг запасу
Альтернативної вартості	Оцінка проводиться на основі розрахунку упущених доходів і вигод, які можна одержати при використанні природного капіталу в інших цілях	Дозволяє оцінити природний ресурс, який має занижену ринкову ціну або взагалі не має її	Складності у визначенні вартісного вираження вигод від альтернативного використання	Є недоцільним, оскільки не завжди є можливість оцінити упущені доходи і вигоди
Загальної економічної цінності	Комплексна оцінка природного капіталу, яка є сумою двох агрегованих показників: вартість використання і вартість невикористання	Простота підрахунку прямої вартості використання	Складності у визначенні непрямой і можливої вартостей	Є недоцільним, придатний для оцінки природного капіталу на макrorівні
Витратний підхід	Базується на оцінці витрат на створення природного ресурсу, його розвідку, підготовку та використання	Відносна простота і можливість широкого використання, незамінний для оцінки вартості відтворення природного об'єкта при його втраті або деградації	Не враховує екологічну значимість природного ресурсу, не застосовують для стимулювання раціонального природокористування	Є недоцільним, чим менше витрати на розвідку та використання природного капіталу, тим меншу оцінку він одержить

Рис. 2. Економічні методи оцінки природного капіталу
Джерело: систематизовано автором за [5; 6; 7]

Згідно з визначенням, наведеним у П(С)БО 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах», облікова оцінка – це попередня оцінка, яка використовується підприємством з метою розподілу витрат і доходів між відповідними звітними періодами [10]. Облікова оцінка природного капіталу поряд з іншими, економічними методами оцінки, необхідна для розкриття в інтегрованому звіті інформації про його вартість та ефективність використання як в поточному звітному періоді так і в майбутніх звітних періодах. Тому, з метою відображення в обліку та розкриття в інтегрованій звітності інформації про природний капітал розроблено облікову систему оцінки його об'єктів (рис. 3).

Облікова оцінка об'єктів природного капіталу	А К Т И В И	Необоротні	Основні засоби природоохоронного призначення	первісна, справедлива, залишкова вартість, чиста вартість реалізації, теперішня вартість майбутніх грошових надходжень, ліквідаційна вартість
			Біорізноманіття	оцінка за шкалою екосистемної схоронності, рентний підхід, бонітування, нормативна грошова оцінка сільськогосподарських земель
			Природні ресурси	експертна, ринкова, фактична собівартість
			Нематеріальні активи (права користування природними ресурсами)	первісна, справедлива вартість, оцінка на основі прибутковості, ринкова, залишкова вартість, рентний підхід
			Капітальні інвестиції природоохоронного характеру	оцінка терміну окупності інвестицій, бухгал-терська рентабельність інвестицій, інвестиційна вартість, оцінка за історичною собівартістю, нормативними затратами, первісною і залишковою вартістю, оцінка за поточною, чистою, справедливою і дисконтованою вартістю, експертна оцінка
		Оборотні	Виробничі запаси	фактичної собівартості придбання або історичної собівартості; відновної вартості або поточної собівартості; можливої ціни продажу або вартості реалізації (погашення); дисконтованої або теперішньої вартості
			Поточні біологічні активи	первісна чи справедлива вартість
			Органічне виробництво	виробнича собівартість органічної продукції
			Готова продукція	фактична виробнича собівартість, оптові ціни реалізації, планова або нормативна виробнича собівартість, вільні відпускні ціни і тарифи, вільні ринкові ціни
			Розрахунки	первісна вартість, чиста вартість реалізації, за сумою виставленого рахунку
			Витрати майбутніх періодів	теперішня вартість

Рис. 3. Методичні засади оцінки природного капіталу в інтегрованій звітності
Розроблено автором

Для кожної групи елементів природного капіталу за об'єктами обліку кроссекторальною робочою групою з формування інтегрованої звітності доцільно застосовувати динамічний підхід до їх облікової оцінки. В фінансовій звітності показники, що використовуються для оцінки фінансового стану, за своєю суттю статичні, оскільки розраховуються на основі балансових даних, що характеризують стан підприємства на конкретну дату. З метою підвищення об'єктивності оцінки природного капіталу підприємства, визначення відповідності діяльності суб'єкта господарювання нормам природокористування та визначеній екологічній політиці в інтегрованому звіті при розкритті інформації необхідно враховувати рівень динаміки його зміни, зіставити результати господарської діяльності підприємства з загальноприйнятими нормами та стандартами та з даними інших підприємств для оцінки ефективності корпоративного управління та екологічної відповідальності.

Крім того, кожен елемент природного капіталу має підлягати стратегічній екологічній оцінці, яка полягає в завчасному прогнозуванні можливих екологічних наслідків господарської діяльності, відповідності її екологічним вимогам, що, в свою чергу, запобігає порушенням, зменшує шкоду, заподіяну навколишньому середовищу та загалом зменшує ймовірність санкцій і штрафів тощо.

Висновки. Застосування запропонованої системи оцінки природного капіталу при розробці методичних засад обліку його елементів та процесів, пов'язаних в витрачанням та відновленням природного капіталу дозволить не лише суб'єктам господарювання, а й суспільству в цілому:

- усвідомити глобальне стратегічне значення природного капіталу, переглянути існуючі відносини бізнесу до природних ресурсів, оцінити зв'язок існуючої стратегії, бізнес-моделі, іміджу і соціальної значимості компанії з природним капіталом, сприятиме врахуванню впливу на бізнес всіх потенційних ризиків і можливостей, що відкриваються природним капіталом;

- кількісно оцінити витрати природного капіталу на підприємстві в натуральному та вартісному вираженні, виміряти матеріальні наслідки використання природного капіталу, переглянути виробничий ланцюжок

на предмет виявлення проблемних для природного капіталу компанії сегментів

- формувати необхідні навички для обліку природного капіталу так само ретельно, як і фінансового, розвивати та підтримувати у співробітників екологоорієнтований світогляд як одну з основних цінностей корпоративної культури підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Schumacher E. F. Small is beautiful: Economics as if people mattered / E.F. Schumacher. – New York: Harper and Row, 1973 – 352 p.
2. Черваньов І. Г. Нематеріальне природокористування – ресурс розвитку інформаційного суспільства і об'єкт конструктивної географії / І. Г. Черваньов, В.О. Боков, О. О. Карасьов // Людина та довкілля. Проблеми неоекології. – 2013. – № 3-4. – С. 78-82.
3. Воробьева Т. В. Природный капитал в экономике / Т. В. Воробьева, Е.Н. Крючков, Н.Н. Дебелова, Е.Н. Завьялова, И. К. Самойлюк // Известия Томского политехнического университета. Инжиниринг георесурсов. – 2009. – Т. 315. – № 6. – С. 13-18.
4. Кривень О. В. Еволюція поняття «природний капітал»// Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». – 2004. – Вип. 3-4 (13-14). – С. 208-214.
5. Буркинський Б. В. Оцінка природного капіталу регіонів України як умова формування зеленої економіки / Б. В. Буркинський, В. Ф. Горячук // Економічні інновації. – 2013. – Вип. 52. – С. 9-20
6. Заплітна Т. В. Вартісна оцінка природного капіталу в ринковій економіці / Т.В. Заплітна // Вчені записки : зб. наук. пр. – Київ : КНЕУ, 2014. – Вип. 16. – С. 20–23
7. Выварец К. А. Концептуальный подход к определению износа природного капитала / К. А. Выварец, А. С. Карелов [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://vestnik.urfu.ru/ru/arkhiv/journal/13/article/189/>
8. Ловінська Л. Оцінка в сучасній системі бухгалтерського обліку підприємств України : автореф. дис ... д-ра екон. наук: 08.00.09 / Людмила Геннадіївна Ловінська. – Київ : 2007 . – 29 с.
9. Голов С.Ф. Предмет і метод бухгалтерського обліку: міфи і реалії / С.Ф. Голов // Облік і фінанси АПК. – 2004. – № 1. – С. 17-23.
10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах», затв. наказом Міністерства фінансів України від 28.05.99 р. № 137, із змінами і доповненнями [Електронний ресурс] / Верховна рада України. – Режим доступу : <http://www.dinai.com/Docs/nsbu/standart-6.doc>.